

Mihai Nadin: „Chiar și cei care evită orice contact cu tehnologia nu pot trăi fără ea”/ de Titus Vîjeu

Autor: Ziarul de Duminica 05.02.2016

Prezența la București a profesorului american de origine română Mihai Nadin a fost prilejuită de publicarea la editura *Spandugino* a traducerii cărții sale de mare succes internațional „The Civilization of Illiteracy”. Născut la 2 februarie 1938 la Brașov, autorul s-a afirmat încă din anii '70 ca scriitor și filosof, inițiind aici noua știință a esteticii informaționale. După stabilirea sa în Statele Unite ale Americii la sfârșitul celui de-al șaptelea deceniu al secolului trecut, Mihai Nadin a desfășurat o impresionantă activitate de cercetare în domeniul electronicii, esteticii, semioticii și interacțiunii om-calculator (HCI), predând cursuri la universități prestigioase (Stanford, Berkeley-California, Texas University) și răspunzând invitațiilor primite din partea unor instituții academice europene (Bremen, Wuppertal, Dresda).

Considerat de către academicianul Solomon Marcus drept „pionier al domeniului cunoscut sub numele *computational design* (...) privind sistemele anticipative” profesorul Mihai Nadin a avut amabilitatea să răspundă întrebărilor puse de un vechi confrate, profesorul Titus Vîjeu de la catedra de comunicare audiovizuală a Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică „I. L. Caragiale” din București.

– Ați fost între primii (dacă nu cumva primul!) care ați introdus în România anilor '70 estetica informațională, popularizând tezele unor Felix von Cube ori Waltraut Reichert, dar și pe cele ale lui Abraham Moles și Georg Klaus, propunând propriile idei legate de „teatrul ca sistem cibernetic”. Cel puțin două cărți, „Reîntoarcerea la zero” (ed. Junimea, 1972) și „Cămașa lui Nessus” (ed. Cartea Românească, 1973) vă situează în avangarda unor preocupări în care știința și umanismul își dovedeau congruența... Această cunoaștere profundă a celor două zone majore ale spiritului uman v-au permis chiar să-l combateți pe un „intouchable” precum Roland Barthes căci, „cibernetic nu înseamnă polifonie informațională (...) și nici simultaneitatea emisiei din partea elementelor constitutive”, adică scenografie, ecleraj, costumație, rostire scenică, muzică, gestualitate. În timp, mai ales după ce ați părăsit România în anii '80, ați amplificat modelul cibernetic la analiza socială. Greșesc?

– Modelul cibernetic al adolescenței mele intelectuale generalizează metafora cârmei (a volanului de direcție). Dacă aș fi fost poate mai deștept aș fi observat că cibernetica produce o descriere incompletă a ceea ce se întâmplă când cârmim, când navigăm pe un ocean zbuciumat, când zburăm, sau, și mai interesant, când navigăm în universul ideilor, al valorilor. *Feedback-ul* exemplifică modelul Cartesian al acțiunii și reacțiunii. Pentru orice proces de natură fizică, acțiune-reacțiune e tot ceea ce ne trebuie pentru a atinge ținta.

Când am început să explorez universul viu, adică tot ceea ce are viață, am înțeles că cibernetica era incompletă. Împreună cu *feedback-ul* trebuie să considerăm și ceea ce se cheamă *feedforward*. Simplificând, e vorba de a considera acțiunea-reacțiunea împreună cu selectarea activă a alternativelor. Un timonier bun schimbă direcția bărcii sau a mașinii ori a avionului înainte de atingerea unui obstacol. Conduce cu „simț”. Desigur, poți să manevrezi o barcă și într-o furtună, dar dacă aceasta e prea mare, prea intensă, acțiunea-reacțiunea (adica *feedback-ul*) nu mai sunt apropiate. În loc să ne ducem în furtună (socială, politică, metereologică etc.) o evităm, căutăm alternative. Acesta e înțelesul (unul dintre ele) al anticipării.

V-ați referit la evenimente sociale de care m-am ocupat. Cred că aveți în vedere – între altele – „Signs of the Energy Crisis” (1981), un caiet al revistei *Kodikas/Code* dedicat semioticii crizei de energie din anii 80 (ai secolului trecut!). Multe dintre ideile de atunci s-ar putea aplica astăzi... Da, am putut depăși modelul îngust al ciberneticii în favoarea unui model anticipatoriu. Criza refugiaților este încă un exemplu a ceea ce ar putea face anticiparea. Dar guvernele, comuniste sau capitaliste, sunt deterministe. În blogul meu (www.nadin.ws/blog) puteți citi ceea ce nici un comentator al crizei nu a îndrăznit să spună: Germania a învins în cel de-al 3 război mondial fără a trage un glonte. Ea domină Europa în măsura în care criza ei demografică – nu fac destui nemți ca să le poată plăti pensiile! – a devenit examenul viabilității Europei unite. Acțiune-reacțiune și nici un fel de anticipare.

– „*The Civilization of Illiteracy*” (Dresden University Press, 1997) a plecat în lume cu binecuvântarea lui Umberto Eco, ce observase că nu e vorba de o carte care să se lamenteze „pe tema declinului alfabetizării”. Mi-am amintit însă că, în urmă cu vreo jumătate de veac profesorul Eric Havelock de la Yale University izbutise să explice marea enigmă reprezentată de gestul lui Platon de a solicita alungarea poezilor din cetate. Douăzeci și trei de secole omenirea nu contenise să se mire de această atitudine vehementă a marelui filosof și abia la jumătatea secolului XX profesorul amintit mai sus stabilea că în acel moment istoric Grecia introdusese primul sistem educațional bazat pe scriere, iar poezii, prin excelență mesageri ai oralității, se dovedeau piedici vii și reale în calea impunerii alfabetului. Trăim oare o situație comparabilă?

– În cartea sa *Preface to Plato*, Eric Havelock discuta o antinomie falsă: aceea dintre gândul rațional și cel poetic. Din modestul meu punct de vedere ele nu pot fi separate. O dovadă simplă: rima, ritmul, metrica poetică sunt o expresie a unei *ratio*, a unei măsuri a unei raționalități pe care o introducem în realitate. Cântecul este o expresie rațională – ajută la sincronizare (în eforturi sau în sentimente). *Poesis* înseamnă auto-constituire, suntem ceea ce facem, fie ca oameni de știință sau ca artiști, ca militari, ca orice... Ceea ce se întâmplă astăzi nu e conflictul între oralitate și scris, ci mai curând realizarea faptului că noile forme de expresie umană periclitează atât știința cât și poezia trecutului. Orchestra simfonică din Boston dă publicului tânăr câte un iPad, ca să combine actul de a asculta muzica cu cel de a vedea partitura... Este speranța lor, iluzorie, că pot salva muzica clasică.

Ceea ce se cheamă sintaxa poeziei (sau a muzicii, chiar și a coregrafiei) poate fi ușor imitată de programe care scriu ceva, care arată și sună ca poezia (sau muzica). Am scris eu însumi asemenea programe. Deci știu cum se fac noile romane scrise de computer și care nu sunt mai proaste decât cele ale autorilor netalentați care ocupă scena succeselor literare. Dar poezia nu e o expresie sintactică, ea corespunde formulării unor întrebări noi. Nici o mașină nu a fost în stare până astăzi să formuleze o întrebare. Ele pot da răspunsuri... M-am temut întotdeauna de cei care pot să răspundă la orice întrebare. Această teamă este reflexivă – când mă surprind în această postură îmi zic că e vremea să încetez... Cândva am mărturisit că eu nu sunt nimic altceva decât întrebările pe care le am și al căror număr continuă să crească de pe o zi pe alta.

– Titlul cărții (*Civilizația analfabetismului*) este oarecum oximoronic. În tot cazul e unul paradoxal, mai ales în acest moment în care informația circulă nestăviluit, de la un capăt la celălalt al planetei. Trăim se pare un moment în care gnoseologia întâlnește ontologia într-o acoladă substanțială. Și totuși, cât de „analfabeți” putem fi (sau deveni), trăind aproape într-un concubinaj cu computerul, înșelându-ne partenerul de viață ce ne-a fost dat de divinitate: Natura...?

– A refuza gândul că tot ceea ce trăiește (ceea ce se cheama *the living*, organicul) este fundamental diferit de ceea ce nu trăiește (de anorganic, de realitatea fizică și chimică) explică de ce între acțiunile ce duc la schimbarea naturii și incapacitatea noastră de a ne înțelege propria natură distanța crește. Știm cum să schimbăm lumea dar nu știm cum să ne schimbăm pentru a face față realităților pe care le-am produs. Newton a scris despre Natură – cu N mare. Și a cuprins în vorba asta, Natură, tot ceea ce există. Geniul său nu l-a împiedicat să comită însă o greșeală logică: dacă totul e Natură, nimic nu e natură. Definițiile au gen proxim și diferență specifică. În același spirit, afirmă unii astăzi că totul este *computation* – că realitatea pe care o trăim este rezultatul unei computații ce continuă. (Zâmbiți, spunea fotografu, ca să iasă imaginea bine!).

Ar fi frumos (sau convenabil) dacă computerul ar fi doar „concubina” noastră. Dar n-avem norocul ăsta. După unii, noi înșine suntem computere, adică mașini. Medicul este mecanicul nostru, guvernul ne dă direcția, munca ne platește pentru combustibil... Această eroare venită cam din vremea lui Descartes, ne afectează destinul. Și afectează viitorul (noi sau roboții, este o întrebare ce rezultă din aceeași sferă spirituală). Singura șansă de a rupe cercul vicios este aceea de a înțelege că există natura – tot ceea ce e viu, tot ceea ce are rost, scop, tot ceea ce își poate influența existența – și că există realitatea fizică, a elementelor din care suntem făcuți, realitatea pe care încercăm să o înțelegem. A înțelege condiția viului, a trăirii, a existenței conștiente ne-ar putea ajuta să dăm sens existenței. Firește, fizica ne poate ajuta, chimia, microbiologia moleculară, genetica... dar esența viului nu poate fi descrisă în formule, sau în date (indiferent cât de multe, *Big Data*), ci în semnificația lor, în sensul lor, în ceea ce ÎNSEAMNĂ. Neuronii nu calculează probabilități, nu calculează nimic... Fiecare celulă își are inteligența ei, care se manifestă în ceea ce numim sănătate sau lipsa sănătății, inspirație sau lipsa ei, întrebări – despre ce înseamnă? Domeniul fizic este al cantităților. Domeniul viului este al semnificației.

– *Într-un recent interviu, apărut în ultimul număr (12) pe 2015 al Brand Eins i-ați declarat lui Jens Bergmann că „aceste ontologii digitale fac posibil ca interacțiunea cu mașinile să se desfășoare după legile naturii umane”. Chiar dacă nici dumneavoastră nu puteți prevedea forma concretă în care se va dezvolta acest fenomen în viitor, mai ales că „lumea nouă a procesării informatice integrate distribuite se va deosebi tare mult de ce a fost mai înainte”. Ne găsim așadar într-un moment de schimbare categorică, poate chiar de fractură dacă ținem seama de predicția dumneavoastră de acum mai bine de un deceniu (înregistrată la timpul potrivit de dl. Bergmann): «era „informatizării omniprezente” se va produce în jurul anului 2016». Aș adăuga chiar că dacă prezicerile calendarului maya privind colapsul din 2012 nu s-au produs, suntem pregătiți să intrăm în noua etapă a civilizației tehnologice „apocaliptici și integrați” pentru a folosi formula binecunoscută a comentatorului dvs. Umberto Eco...*

– *Brand Eins*, care a devenit cea mai importantă revistă de business în Germania, este de fapt o publicație de cultură. Faptul e surprinzător pentru cei care încă nu au înțeles că până și oamenii de afaceri au nevoie de un compas. În această lume a fracturilor, în care fiecare nou produs lichidează produsul trecutului, cel mai greu lucru e să înțelegi direcția schimbării. Din punctul meu de vedere, validitatea unei teorii e bazată pe puterea ei de precizie. Din acest punct de vedere, sunt relativ mulțumit. Interviul din *Brand Eins* spune „Ai avut dreptate privind viitorul computerelor. Ce ne așteaptă în perioada următoare?” Asta e de fapt și întrebarea dumată. Din punctul de vedere al științei mele, cred că am ajuns la limita încercării de a transforma ființa umană într-o mașină. A devenit necesar procesul complementar. Cum putem face ca mașinile să reflecte mai bine caracteristicile vieții? Inginerii ontologi la care v-ați referit vor trebui să învețe că ceea ce este important nu sunt regulile formale, ci pragmatica activității umane.

– *„Nu putem privi viitorul uitându-ne în oglinda retrovizoare” – avertizați dumneavoastră și mi-am amintit (de ce oare?) de finalul cărții dvs. despre Lawrence Olivier de la Meridiane (1968), dăruită „cu sfială, unui poet”, când scriați despre aventura trăită în universul lui Shakespeare: „Aventura continuă. Ce poate fi, de fapt, mai trist, decât o aventură abandonată?” Am impresia că sistemele megadate ne obligă la luarea unor măsuri în care luciditatea să fie în măsură a tempera frenezia tehnologiilor...*

Turneele dvs. științifice din Statele Unite ale Americii ori Europa vă pun în contact nu doar cu savanți convinși de fiabilitatea sistemelor informatice actuale ci și cu (bănuiesc eu!) umaniști dubitativi și chiar cu oameni de rând ce ignoră aplicațiile cibernetice de anvergură. Ce ați putea să-i spuneți unui astfel de om simplu, din această țară în care retardul tehnologic este o evidență dar unde noile forme de informare și comunicare (Google, Facebook, etc.) sunt într-o expansiune de necrezut?

– Chiar și cei care evită orice contact cu tehnologia nu pot trăi fără ea. Nu există nimic pe pământ care să nu fi fost afectat de dimensiunea digitală a activității omenești. Opțiunea nu e de ordin emoțional, religios, politic sau cine știe ce altceva. Cândva, Watzlavick (psiholog în primul rând) afirmase că „You cannot not communicate” – formulă celebră (și la fel de lipsită de spirit ca și „The medium is the message” a lui McLuhan). Poziția mea e radicală: *One cannot not interact*, ceea ce nu putem evita e interacțiunea. Cei care nu folosesc computerele (din principiu!), nu știu ce e un telefon celular, nu folosesc un sistem de navigație pentru automobile etc. au iluzia virginității digitale. Buletinul meteorologic este un produs al calculatoarelor, chiar și când e transmis la radio sau tipărit, el rămâne un produs digital. Că o iubim sau nu, n-are importanță, tehnologia e omniprezentă. Interdependența în lumea noastră e de o asemenea natură că indiferent de intențiile noastre, fiecare decizie și fiecare gest va influența pe alții și lumea în care trăim. Tehnologia a schimbat specia și continuă să schimbe tot ceea ce există. *Caveat*: Dacă nu devenim dependenți de ea, putem vorbi de viitor.

– *Ați predat la multe universități europene și transoceanice de prestigiu: Bremen, Dresda, Texas University, Stanford și la Berkeley – California, unde în anii '60 - '80 a predat un alt scriitor venit din Răsăritul Europei, polonezul Czeslaw Milosz, laureatul Nobel din 1980. El este – între altele – autorul faimoasei cărți despre „Gândirea Captivă”. Ați trăit primii patruzeci de ani de viață în această parte a continentului. Cum ați regăsit-o în drumurile dvs. de după căderea comunismului?*

– Lumea după căderea comunismului încearcă cu disperare să recupereze anii pierduți într-o condiție morală absurdă. Când am fost întrebat „De ce nu vizitezi România?” – m-am ascuns în spatele unui fapt relevant în felul său: fusesem condamnat în contumacie și n-aveam dorința să primejduiesc viața familiei și nici viața mea. Dar motivul real a fost altul. Lăsasem în urmă prieteni, oameni de bine, talentați, silitori, onești. Cum m-aș fi putut uita în ochii lor fără să mă jenez de faptul că mie îmi merge mult mai bine decât lor? Aveam libertatea de a călători, de a cerceta ceea ce mă interesa (și nu ceea ce mi-ar fi dictat regimul), puteam citi ceea ce doream, puteam discuta fără nici un fel de reținere. Astăzi fiecare se străduiește să compenseze anii pierduți. N-am să-mi permit impertinența de a-i judeca pe cei care vor mai mult, vor mai bine, vor mai ușor... Dar aș minți dacă nu aș spune că îmi pare rău că ceva important se pierde în pasiunea nouă a consumului. Dimensiunea ideală a libertății, dreptul de a decide și a alege între bine și mai puțin bine, nevoia de a păstra ceea ce ne definește ca făpturi înzestrate cu sentimentul valorii – lista e incompletă – sunt greu de identificat în această lume care se numește liberă, dar nu este de fapt așa. E păcat că materialismul învinge și că libertatea dobândită e sacrificată pentru aproape nimic semnificativ. M-am întâlnit cu colegi care în vechiul Leningrad (al comunismului sovietic) studiau creierul dintr-o perspectivă originală (voi aminti numele Bechtereva, pentru cei care sunt familiari cu domeniul). Ideile lor din perioada lipsei de libertate erau cutezătoare. Astăzi, la Institutul din St. Petersburg, ei prestează servicii – măsoară pentru alții, fără a se întreba dacă totul are sens. Au nevoie de echipament (oare au nevoie?) și ca urmare plătesc pentru el făcând exact ceea ce au susținut că nu ar avea sens. Eu nu mi-aș permite să le cer nici măcar studenților mei să facă acest lucru. Firește, există și exemple bune. În Estonia am avut revelația unei re-înnoiri atât pe plan spiritual cât și pe plan material.

Dar vă rog din suflet nu dați cuvintelor mele prea multă însemnătate. Acestea sunt observații superficiale, ale unui oaspete care în general e incomod pentru că are ideile sale și nu vrea să lase politețea să-i definească percepțiile.

– *Ați împlinit pe 2 februarie a.c. 78 de ani. Cum, de obicei, astfel de urări sunt urmate de nelipsita întrebare: „ce planuri de viitor aveți?”*, v-o și pun.

– Planuri de viitor? Probabil prea multe, mai multe decât aș fi îndreptățit să am în acest moment al vieții. Ca toată lumea, am și eu data mea de expirare. Știu că am patru cărți „coapte” în mintea mea... Dar am oare anii pentru a le „transcrie”? Știu că datorez doctoranzilor mei tot sprijinul (fiecare teză e grea, nu încep cu nimeni proiecte banale, n-am vreme pentru mediocritate). Știu că mai am multe cărți de citit, multe concerte la care vreau să fiu de față, multe spectacole și multe conversații cu cei care îmi sunt dragi și cu cei pe care îi respect (dacă au vreme pentru mine).

– *Deocamdată, vom citi traducerea românească a ediției de la Spandugino, despre care Solomon Marcus, savantul ce constituie „gen(i)ul proxim” al conlocutorului meu de astăzi afirmă că „Mihai Nadin este un pionier al domeniului cunoscut sub numele computational design”, un cercetător care, stăpân pe sistemele anticipative „s-a angajat încă în urmă cu câteva decenii să exploreze această societate a analfabetismului, pe care mulți dintre noi o ignoră”... De aceea, pentru a stabili suma acestor preocupări și durata lor consistentă, am făcut trimitere la cărțile tipărite în anii '70 în editurile românești și care fixau profilul de excepție al unui tânăr cărturar (absolvent al primei promoții de ingineri electroniști de la Institutul Politehnic și al facultății de filosofie a Universității din București) convins că omul care „întemeiază un nou antropocentrism”, renunță la orgoliile succesive „prin care s-a manifestat în decursul istoriei”...*

– Caragiale observase cândva că revoluțiile nu se declară (și nu au loc cu aprobare de la Primărie)... Ele se declanșează când o schimbare devine necesară. Trecerea de la dogmele determinismului cartezian la libertățile unei viziuni care nu mai reduce lumea la legiile fizicii și ale chimiei, nu va avea loc numai pentru ca Mihai Nadin e convins de necesitatea acestei treceri. Dar când va avea loc – pentru că va avea loc! – poate că unele dintre argumentele sale (uneori publicate în articole științifice sau cărți, altele în proză sau în alte forme de expresie) vor fi preluate de alții... Viața continuă și este nemaipomenit de interesantă...